

Галина С. Лопушняк*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню системи пенсійного забезпечення в Україні. Виокремлено проблеми, що притаманні цій системі, а також виклики, які можуть їх поглибити. Серед основних проблем виділено: депопуляцію населення, зменшення кількості застрахованих осіб, значний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України та інші. Акцентовано увагу на необхідності зміни політики доходів та запровадження єдиного підходу до нарахування пенсій для усіх категорій працівників, включаючи і суддів, а також на посиленні заходів щодо мінімізації тіньової зайнятості. Розроблено низку рекомендацій для вирішення означених проблем та мінімізації ризиків.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсії, застраховані особи, дефіцит.

Рис. 5. Літ. 7.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-280-145-152

Galyna Lopushnyak

PENSION SECURITY IN UKRAINE: PROBLEMS AND SOLUTIONS

The article is devoted to the study of the pension system in Ukraine. The problems inherent in this system and the challenges that may aggravate them have been highlighted. The main problems identified are: depopulation, reduction in the number of insured persons, significant budget deficit of the Pension Fund of Ukraine, and others. Attention is focused on the need to change the income policy and introduce a unified approach to the calculation of pensions for all categories of employees, including judges, as well as to strengthen measures to minimize clandestine employment. A number of recommendations have been developed to address these issues and minimize risks.

Keywords: pension provision, pensions, insured persons, deficit.

Peer-reviewed, approved and placed: 15.10.2024.

Постановка проблеми. Питання пенсійного забезпечення є одним з ключових аспектів соціально-економічного розвитку кожної країни. Україна, подібно багатьом іншим країнам світу, стикається з численними викликами та проблемами в цій сфері.

Недостатня фінансова стабільність Пенсійного фонду, низький рівень пенсійних виплат для переважної більшості пенсіонерів, старіння населення, зниження народжуваності та збільшення смертності – це далеко не усі проблеми, які притаманні сучасному стану системи пенсійного забезпечення в Україні. Їх ігнорування може привести до зубожіння більшої частини пенсіонерів та розбалансування бюджету Пенсійного фонду, що погіршить ситуацію як в економічному так і в соціальному плані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці пенсійного забезпечення присвячена низка досліджень, серед яких Малишко Є. О., Мельник А. О., Підлипна Р. П., Петрушка О. В., Русак Г. В., Сокоринський Ю. В., Черенько Л.М., Фисун І. В., Шалієвська Л. І., Шацька З. Я., Ялдин І. В. та інші.

---

* Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Ukraine.

Метою дослідження є виокремлення проблем системи пенсійного забезпечення України та окреслення напрямів щодо їх вирішення.

Основні результати дослідження. Пенсійне забезпечення є найважливішою компонентою системи соціального захисту. Воно розглядається як особлива складова соціальної функції держави, а також як сукупність способів задоволення матеріальних потреб тієї частини населення, яка має право на пенсійні виплати відповідно до чинного законодавства.

«Сучасний стан системи пенсійного забезпечення України характеризується низьким розміром пенсії більшості пенсіонерів, неоднаковими підходами до її розрахунку, нестачею власних коштів Пенсійного Фонду для покриття пенсійних витрат, а також значною і необґрунтованою, на наш погляд, диференціацією розміру пенсійних виплат» [2, с. 106]. Водночас, пенсійні виплати, що здійснюються державою є одним з важливих чинників, що визначає рівень життя населення та добробут найменш забезпечених його верств [6, с. 6].

Починаючи з 1991 року Україна має від'ємне сальдо природнього приросту населення, що призвело до зменшення як частки населення у віці 0–15 років, так і частки осіб працездатного віку (рис.1). Подібно іншим країнам, Україна зіштовхнулася із таким явищем як старіння населення, яке по суті є каталізатором депопуляції.

«В межах України більш високий рівень постаріння населення і нижча частка працездатного контингенту в його складі традиційно спостерігається в сільській місцевості порівняно з містами, що пояснюється переважно міграційним відтоком працездатних осіб (а надто молодих жінок) у міста й обумовлює тут вищу інтенсивність депопуляції, ніж у міських поселеннях» [3, с.15].

До регіонів України з найстарішим населенням віднесено Вінницьку, Донецьку, Кіровоградську, Полтавську, Черкаську та Чернігівську області.

Для простого заміщення поколінь сумарний коефіцієнт народжуваності має бути не нижчим за 2,13–2,15. В Україні навіть до війни цей показник становив 1,2, а у 2023 р. – 0,7. Це один із найнижчих показників у світі. Соціалізація особистості в умовах переважання малодітних сімей може спричинити в нових поколінь установки на одnodітну модель сім'ї, що отримала назву «пастка низької народжуваності» [7]. Зважаючи на частку фізіологічної безплідності та поширення стилю життя child-free, показники сумарної народжуваності можуть знизитися до небачених досі 0,5 – 0,7 дитини в розрахунку на одну жінку [3]. Ці негативні тенденції під впливом війни та інших чинників будуть посилюватися і надалі.

Зменшення кількості зайнятого населення призвело до скорочення чисельності застрахованих осіб, хоча загальна динаміка кількості платників ЄСВ є позитивною (рис. 2).

Загальна кількість платників ЄСВ з 2020 по 2023 рік збільшилася на 283,6 тисячі, в тому числі за рахунок: юридичних осіб – на 94,3 тис., ФОПів – на 196,9 тис., осіб, що проводять незалежну професійну діяльність – 1,9 тис., членів фермерських господарств – на 0,6 тис.осіб.

Водночас, кількість застрахованих осіб за аналогічний період зменшилась на 1752,2 тис. осіб, що свідчить про поглиблення проблеми у період військової агресії росії проти України.

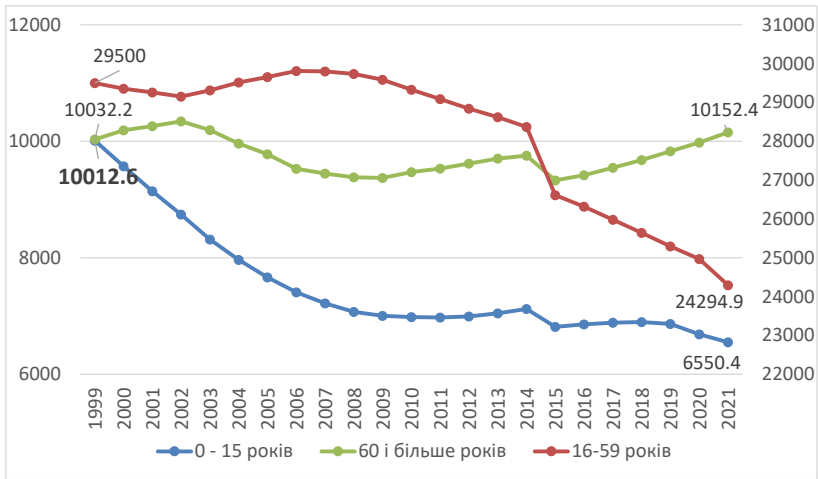

Рис. 1. Динаміка постійного населення за віковими групами, побудовано на основі [4]

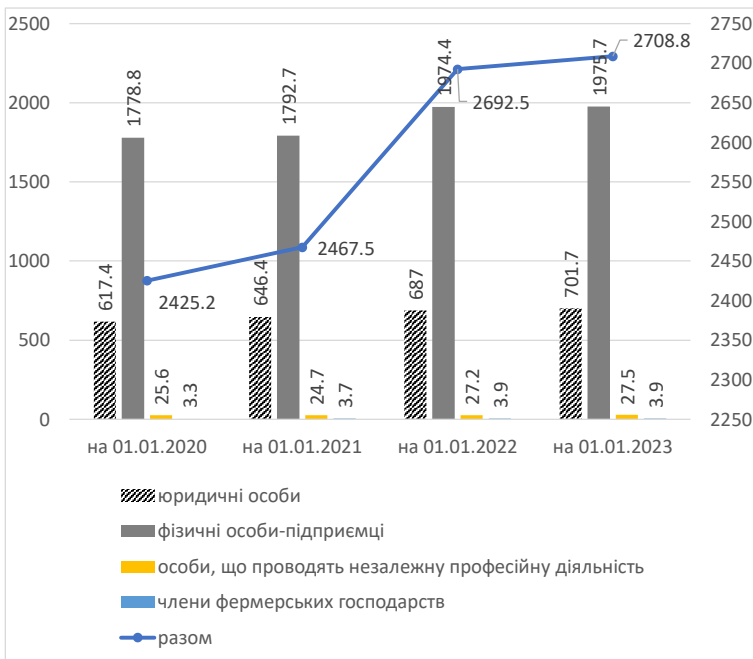

Рис. 2. Динаміка кількості платників ЄСВ, тис. осіб, побудовано на основі [5]

Зменшення кількості застрахованих осіб супроводжується зменшенням чисельності пенсіонерів (рис. 3), проте темпи зменшення значно повільніші. Так, у 2023 р. на 10 пенсіонерів припадало 8 застрахованих осіб, тоді як у 2019 р. — 9.

Погіршує ситуацію і те, що на фоні зменшення застрахованих осіб, зростає кількість осіб (за винятком 2019-го), що отримують заробітну плату нижчу ніж МЗП або на рівні МЗП, що відповідно зменшує суму надходжень до бюджету ПФУ. Так, за аналізований період зазначений показник зріс на 9 в.п.

Варто відмітити, що зростає і частка осіб, яким нарахована заробітна плата у розмірі від 20 тис. грн до максимальної величини заробітної плати, на яку нараховується ЄСВ, що позитивно впливає на збільшення надходжень до бюджету ПФУ.

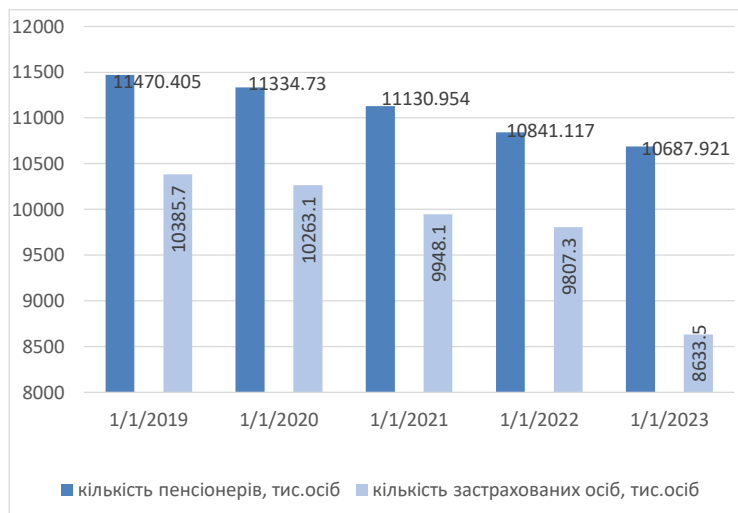

Рис. 3. Динаміка кількості застрахованих осіб та пенсіонерів, тис. осіб, побудовано на основі [5]

Не додає оптимізму і різке зростання кількості осіб (в 2,4 рази), яким нарахована заробітна плата у розмірі більшому за 100500 грн (рис.4) і з частини якої, відповідно до чинного законодавства не сплачується єдиний соціальний внесок (з суми перевищення).

Все це у майбутньому може створити додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, оскільки більшість працівників, що отримують такий розмір заробітної плати відносяться до категорій осіб, яким пенсія (довічне утримання) нараховується за іншими підходами.

Незважаючи на сталу тенденцію до збільшення у 2018 – 2023 рр. як загального обсягу надходжень до бюджету ПФУ, так і власних надходжень, дефіцит ПФУ є доволі великим (рис.5), що безумовно становить реальну загрозу для системи пенсійного забезпечення у найближчому майбутньому.

У 2022 році був практично на рівні 2011 р., тобто ще до проведених реформ

Погіршує ситуацію і те, що з кожним роком збільшується сума коштів, які виділяються з ДБУ на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами. Так сума таких виплат збільшилася з 33,1 млрд грн у 2010 р. до 225,2 млрд грн у 2023 р.

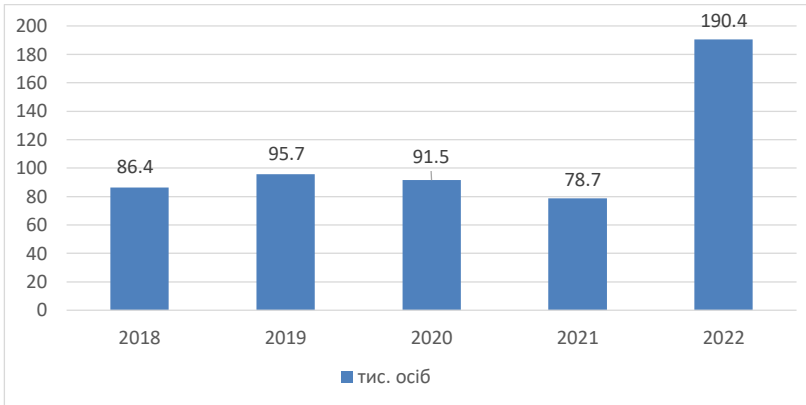

Рис. 4. Динаміка чисельності осіб, заробітна плата яких вища за максимальну величину, на яку нараховується ЄСВ, тис. осіб, побудовано на основі [5]

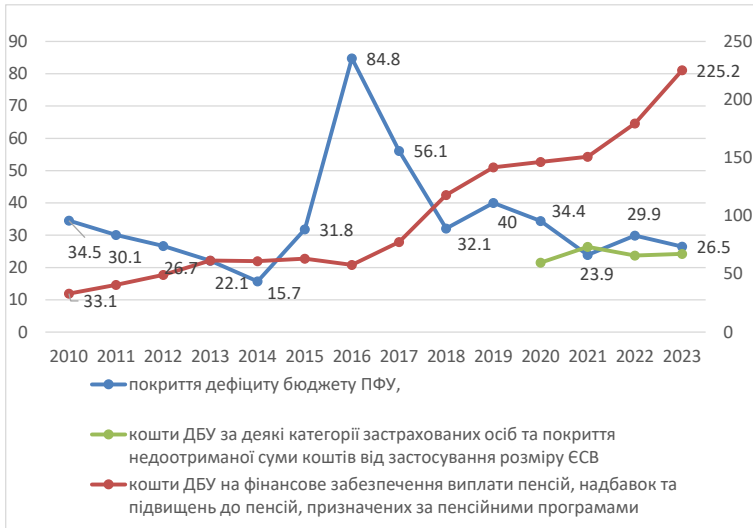

Рис. 5. Динаміка надходжень коштів Державного бюджету України до Пенсійного фонду на покриття дефіциту бюджету ПФУ та інших виплат, млрд грн, побудовано на основі [5]

Про те, що війна поглибила існуючі проблеми у сфері пенсійного забезпечення свідчить і рівень забезпеченості видатків ПФУ за регіонами власними коштами. Найбільший дефіцит власних коштів спостерігається у Луганській (17,2%), Донецькій (20,6 %), Херсонській (36,9%) та Запорізькій (38,6%) областях, частина територій яких є окупована.

Таким чином, практично 30-40% усіх пенсійних виплат здійснюється за рахунок коштів ДБУ. Зазначене свідчить про неефективність державної політики у сфері доходів та пенсійного забезпечення.

У сукупності з низькою вартістю робочої сили надходження до Пенсійного Фонду є недостатніми для виконання у повному обсязі покладених на нього завдань.

Не додає оптимізму і присутність такого ганебного явища як тіньова зайнятість та виплата заробітної плати в конвертах. Так лише у 2023 р. було легалізовано 79,3 тис робочих місць, внаслідок чого додатково надійшло до бюджету ПФУ 128,6 млн грн [1].

Певну загрозу для системи пенсійного забезпечення спричинює і значна диференціація пенсійних виплат. Так, протягом аналізованого періоду найбільші пенсійні виплати отримували судді (у 2023 р. – 96195,91 грн). В той же час, більше 90 % пенсіонерів отримували пенсію у 22,8 раз менше.

Вище середнього розміру отримують пенсію і особи, яким вона призначена відповідно до ЗУ «Про прокуратуру» (21571,87 грн.), «Про Кабінет Міністрів України» (15600,00 грн), «Про Національний банк України» (11641,67 грн). У пенсіонерів цих категорій середній розмір пенсії у два з половиною – п'ять раз вищий ніж середня по Україні.

Більше того, темп приросту середнього розміру пенсії за віком значно відстає від темпу приросту пенсійних виплат суддям (рис. 6), що свідчить про недосконалість системи пенсійного забезпечення.

Рис. 6. Співвідношення динаміки темпів приросту середніх розмірів пенсій за віком та довічного грошового утримання суддів у відставці за період з 2011 р по 2024 р., побудовано на основі [5]

Зважаючи на вище зазначене, ПФУ не спроможний покрити видатки власними коштами, що фактично є загрозою для системи публічних фінансів загалом, оскільки кошти Державного бюджету, які могли б бути використані для інших цілей (охорони здоров'я, оборону країни, освіту) направляються на погашення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

Окрім зазначених вище проблем, війна спричинила появу нових викликів для пенсійної системи України. Серед них - «військова міграція». Зокрема, за даними Євростату станом на 31.12.2023 р. в країнах ЄС зареєстровано 4,3 млн осіб – біженців та осіб із статусом тимчасового захисту, які залишили Україну внаслідок російського вторгнення [7]. Більшість з них вже адаптувалися до

нових умов. Отже, виникає висока ймовірність того, що чим довше триватиме війна, тим менші шанси на повернення зазначених осіб в Україну. Це відповідно суттєво знизить пропозицію робочої сили на ринку праці України, що негативно вплине на чисельність застрахованих осіб.

Посилює негативні міграційні тенденції і освітня політика. Зважаючи на постійну зміну «правил гри» під час вступних кампаній за останні роки, все дедалі більше юнаків і дівчат спільно з батьками бачать своє подальше навчання не в Україні, а за кордоном, де не лише більш стабільне законодавство, але й більш безпечні умови для життєдіяльності.

Досить вагомим у найближчому майбутньому викликом для системи пенсійного забезпечення України стане необхідність збільшення пенсійних виплат через збільшення кількості осіб, які набули статусу інвалідів унаслідок поранень, а також через збільшення кількості пенсіонерів, які мають пільги по досягненню пенсійного віку (наприклад, учасники бойових дій). Це та категорія населення, яким держава, в першу чергу, повинна надати допомогу і підтримку, зважаючи на їхні заслуги перед державою і народом України.

Додатковими викликами і загрозами для функціонування і розвитку системи пенсійного забезпечення, як сфери публічних фінансів, є:

- високий рівень корупції, який не сприяє мінімізації тіньової зайнятості, збільшенню інвестицій для створення нових та модернізації існуючих робочих місць, дотриманню принципу справедливості у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У 2023 р. Україна за індексом сприйняття корупції посіла 104 місце із 180, набравши всього лише 36 балів із 100 можливих;

- вищий рівень оплати праці в сусідніх країнах і спрощений режим виїзду за кордон (для усіх крім військовозобов'язаних);

- можливість заробити пенсію в інших країнах на більш вигідних умовах;

- низький рівень культури фінансової грамотності;

- низький рівень довіри до недержавних пенсійних фондів та інші.

Висновки. Враховуючи усі перелічені вище виклики та загрози у сфері пенсійного забезпечення доцільно:

- змінити політику доходів через реформування систем оплати праці у державному секторі економіки, а також через встановлення адекватних розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Зазначене дозволить здійснити поступове підвищення вартості робочої сили, що сприятиме збільшенню надходжень до Пенсійного фонду України та створенню передумов для повернення вимушених мігрантів;

- відкласти запровадження другого рівня пенсійної системи (системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення) до створення сприятливих умов, за яких реформа матиме підтримку більшості населення та роботодавців;

- розширити програми державної підтримки багатодітних сімей, включаючи пільгові кредити на навчання, соціальне житло, компенсацію вартості путівок на оздоровлення тощо. Зазначене сприятиме стимулюванню народжуваності та посиленню адресності державної підтримки;

- запровадити єдиний підхід до нарахування пенсій для усіх категорій працівників, а для тих, пенсії яких за рішенням Конституційного Суду

України нараховуються за іншим підходом — зняти обмеження щодо встановлення максимальної бази нарахування ЄСВ;

- відновити відрахування із заробітної плати працівників частини ЄСВ, яка сплачувалася до Пенсійного фонду України, до досягнення бездефіцитності бюджету Пенсійного Фонду України;

- посилити заходи щодо мінімізації тіньової зайнятості та стимулювання дотримання принципів соціальної відповідальності як роботодавців так і працівників;

- розробити заходи щодо створення інклюзивного середовища на ринку праці, які включатимуть державну підтримку інвалідів та ветеранів війни, а також членів їх сімей;

- створити сприятливі умови для вступу до українських ЗВО, як випускників українських шкіл, так і іноземців, що сприятиме залученню молоді у суспільне життя та підвищить ймовірність вибору ними місця роботи в Україні, а не за кордоном;

- в умовах дефіциту робочої сили, розробити механізми стимулювання продовження трудової діяльності після досягнення пенсійного віку.

1. Звіт про роботу та виконання Пенсійного фонду України у 2023 році. К.: ПФУ, 2024. 66 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_PFU_2023_.pdf

2. Лопушняк Г.С., Леонтенко О.М. Пенсійне забезпечення в Україні: аналіз стану в умовах світових інтеграційних процесів. Актуальні проблеми економіки. 2020. №7-8. С. 105-115. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2020/07/07-8.20._note_ukr_Lopushnyak-H.S.-Leonenko-O.M.-105-115.pdf

3. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності: монографія /Курило І., Аксьонова С. та ін/. К., 2023. 168 с. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Naselennya.pdf>

4. Населення України: статистична інформація. К.:ДССУ, 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

5. Пенсійний фонд України: інформаційна сторінка веб-порталу. Звіти про роботу. ПФУ, 2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>

6. Шалієвська Л.І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів : Растр -7. 2020. 196 с.

7. Over 4.3 million people under temporary protection. News articles (8 February 2024), eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240208-1>

---

1. Zvit pro robotu ta vykonannia Pensiinoho fondu Ukrainy u 2023 rotsi. K.: PFU, 2024. 66 s. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_PFU_2023_.pdf

2. Lopushniak H.S., Leontenko O.M. Pensiine zabezpechennia v Ukraini: analiz stanu v umovakh svitovykh intehtatsiinykh protsesiv. Aktualni problemy ekonomiky. 2020. №7-8. S. 105-115. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2020/07/07-8.20._note_ukr_Lopushnyak-H.S.-Leontenko-O.M.-105-115.pdf

3. Naseleennia Ukrainy: narysy pro demohrafichnyi stan krainy u pershe trydtsiatyrichchia nezalezhnosti: monohrafiia /Kurylo I., Aksonova S. ta in/. K., 2023. 168 s. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Naselennya.pdf>

4. Naseleennia Ukrainy: statystychna informatsiia. K.:DSSU, 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

5. Pensiinyi fond Ukrainy: informatsiina storinka veb-portal. Zvity pro robotu. PFU, 2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>

6. Shaliiivska L.I. Pensiine zabezpechennia v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy : monohrafiia. Lviv : Rastr -7. 2020. 196 s.

7. Over 4.3 million people under temporary protection. News articles (8 February 2024), eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240208-1>